

А. У. Сцельмашук

«КВЭРАФУТУРЫЗМ» М. СЕМЯНКО: ТЭОРЫЯ І ПРАКТЫКА

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

alya.kincheva@mail.ru;

наук. кір. – П. І. Навойчык, канд. філал. навук, дац.

На прыкладзе паэтычнага зборніка М. Семянко «Дерзання» разглядаюцца мастацкія асаблівасці квэратурызму – авангарднага напрамку, які сфарміраваўся на пачатку XX стагоддзя ва ўкраінскай літаратуры. Вызначаюцца тэарэтычныя асновы і прынцыпы квэрафутурызму, сфармуляваныя ў маніфесце аўтара.

Ключавыя словы: М. Семянко; зборнік «Дерзання»; квэрафутурызм; футурызм; урбанізм.

Мыхайль Семянко – адзін з найбольш арыгінальных украінскіх паэтаў пачатку XX ст. Ён распрацаваў тэарэтычныя асновы і рэалізаваў у сваёй паэтычнай практыцы ўнікальны напрамак футурызму, які характэрны толькі для ўкраінскай літаратуры – квэрафутурызм (ад лац. *quero* – шукаць). У 1914 г. выйшлі два зборнікі вершаў паэта – «Дерзання» і «Кверофутуризм». У апошнім М. Семянко апублікаваў маніфест украінскага футурызму «Сам», дзе сфармуляваў асноўныя прынцыпы новай плыні. Паводле перакананняў паэта, галоўная мэта мастацтва – у працэсе шукання, а не ў яго выніку. Калі жыццё ёсць рух, то і мастацтва таксама з’яўляецца рухам. «У мастацтве не можа быць школ, не можа быць змены чагосьці стацыйнага. Адсутнасць прынцыпаў у філасофіі, адсутнасць працяглага ў мастацтве – гэта пастулаты квэрафутурызму <...> Мастацтва ёсць працэс шукання і перажывання, без ажыццяўлення», – сцвярджаў паэт [1, с. 265–266]. Аналізуючы погляды паэта на творчы працэс, даследчыца ўкраінскага авангардызму Л. Ляўчук адзначыла: «Абгрунтоўваючы канцэпцыю квэрафутурызму, М. Семянко рашуча адмяжоўваецца ад мастацтва мінулага і абсалютызуе працэс стварэння мастацкага твора, а не сам твор. У кантэксце такога падыходу асаблівае значэнне набывае ідэя “імкнення”, “пошуку і перажывання без ажыццяўлення”» [2, с. 11].

М. Семянко лічыў таксама, што мастацтва не павінна быць нацыянальным, таму што гэта адна з прычын яго рэгрэсіўнасці. Мастацтва павінна быць па-за якімі-небудзь абмежаваннямі. Тым самым ён уступаў у палеміку з «хацянамі» (пісьменнікамі-мадэрністамі, якія гуртаваліся вакол кіеўскага часопіса «Українська хата», былі прыхільнікамі нацыянальнай ідэі

і «чыстай красы» ў мастацтве) і народнікамі, мастацтва якіх аўтар лічыў устарэлым. М. Семянко заяўляў: «Я не прымаю такога мастацтва. Як я магу паважаць цяпер Шаўчэнку, калі я бачу, што ён пад маімі нагамі? Я не магу, як ты, месяц за месяцам выцягваць з сябе жылы павагі да таго, хто, калі б ён належаў сучаснасці, быў бы з’явай глыбока агіднай» [3, с. 1]. Эпатажна-сімвалічнае спаленне «свайго *Кабзара*», грэбаванне нацыянальным у мастацтве – усё гэта выклікала нябачаны дагэтуль ва ўкраінскай літаратуры скандал.

У зборніку «Дерзання» М. Семянко змясціў вершы, у якіх ён на практыцы рэалізаваў прынцыпы квэрафутурызму: эстэтызаваў тэхніку, машыну, жыццё ў горадзе. Для вершаў гэтага перыяду характэрна шырокае ўжыванне такіх авангардных прыёмаў, як «тэлеграфны» стыль, увядзенне гутарковай бытавой лексікі і навукова-тэхнічнай тэрміналогіі і да т. п. (вершы «Ліхтар», «Бульвар», «Кафэ», «Тратуар», «Вуліца», «Асфальт», «Авіатар», «Горад» і інш). «Дынамічнасць характарызуе наш час – і сучаснае нам мастацтва з’яўляецца дынамічным», – сцвярджаў паэт [1, с. 270].

Паказальным у гэтых адносінах быў верлібр М. Семянко «Горад» – першы эксперымент са словам і гукам ва ўкраінскай літаратуры. Каб перадаць дынаміку жыцця вялікага горада, паэт адмовіўся ад знакаў прыпынку, разбіў асобныя словы на часткі, а часткі розных слоў аб’яднаў паміж сабой такім чынам, што ўтварыліся неалагізмы (*бігорух рухливобіги, життерух, життебензин* і інш). Але не толькі праз неалагізмы М. Семянко імкнецца перадаць рытмы гарадскога жыцця – анаматапаэтычныя словы, якія ёсць у вершы (*бі, бо, бу, елі*) таксама выклікаюць асацыяцыі з горадам:

Осте сте

бі бо

бу

візники-люди

трамвай-люди

автомобілі

бігорух рухобіги [4, с. 32].

Такім чынам, паэт рэалізуе адзін з найбольш важных прынцыпаў квэрафутурызму – мастацтва ёсць працэс: яно ўяўляе *цяперашняе і імгненнае*. Вобраз горада паўстае толькі пры чытанні верша, але адчуванне горада немагчыма пераказаць, таму што сутнасць не ў змесце, а ў імкненні ўлавіць і перадаць рытм гарадскога жыцця, што магчыма толькі ў працэсе чытання верша.

Для больш поўнай перадачы гукаў і настрояў горада М. Семянко выкарыстоўвае алітэрацыю і асананс. У яго вершах часцей паўтараюцца санорныя і глухія зычныя (*т, р, н, л, х – бігорух рухобіги; пахитоска дим синій*), якія можна асацыяваць з шумам машын, заводаў і інш. Асананс, як

правіла, ствараецца за кошт галосных – *чаду жыць чаду благодзь; візники – люди*.

У гэтым жа паэтычным зборніку М. Семянко ёсць яшчэ адзін верш з аднайменнай назвай «Горад», напісаны на некалькі месяцаў пазней, за папярэдні. (Увогуле, калі прагледзець усе зборнікі паэта, то можна заўважыць, што вершы з назвай «Горад» сустракаюцца амаль у кожным, што сведчыць аб асаблівай цікавасці аўтара менавіта да ўрбаністычнай тэматыкі.) Гэта ўжо не верлібр, а вольны верш:

і безугавно у рухах тче
залізо цока слястить криця
в гіпнозных присках життя тече [4, с. 32].

М. Семянко параўноўвае звон трамвая з голасам сурм і называе яго смехам горада: «Трамвайв дзенькіт пухкання сурм то приска міста гамірний сміх». У вершы няма знакаў прыпынку, акрамя двух выпадкаў, калі лірычны герой задаецца пытаннем: «Де ділось сонце? Вже освітло / Де ділась пісня? / Вже одгула / гамірить місто і дзвонить мило». Тым самым аўтар зазначае, што паміж прыродаю і горадам пралягае ўсё большая бездань, якую ў далейшым будзе немагчыма пераадолець з-за хуткага развіцця прагрэсу.

У гэтым вершы сустракаюцца такія рысы футурызму, як аказіяналізмы, адмаўленне ад знакаў прыпынку, ужыванне вульгарызмаў. М. Семянко адушаўляе нежывыя аб'екты (*сурмы паляць, горад смяецца*), адлюстроўвае гарадскую рэчаіснасць праз найбольш характэрныя прыкметы вялікага горада: *трамвайв дзенькіт, залізо цока слястить криця, огні між диму де димарі в електрах очі у очах бренькіт*. Верш цалкам пазбаўлены лірычнага ці сентыментальнага тону – М. Семянко змяняе яго на праявіны, часта грубы. Халодная іронія пераважае над эмоцыямі, тым самым паэт нібы насмехаецца над сімвалістамі. Так, знакаміты зборнік аднаго з першых сімвалістаў Шарля Бадлера згадваецца з памяншальна-ласкавым суфіксам – «Кветачкі Зла». Замест ірацыяналістычных канцэпцый светаўспрымання ў вершах М. Семянко пануюць рацыяналістычныя, дзе ірацыяналізм – прырода, а рацыяналізм – урбаністыка. Такім чынам, М. Семянко дэманструе сваё аддаленне ад папярэдняй культуры і яе адмаўленне.

Паэт эксперыментуе з моўнымі сродкамі. Так, у вершы «Аўтапартрэт» ён выкарыстоўвае яшчэ адзін з прыёмаў квэрафутурызму – раскладае словы (у дадзеным выпадку сваё імя і прозвішча) на часткі, а таксама анаграміруе іх. Такім чынам паэт стварае новы, нетыповы для ўкраінскай літаратуры верш:

ХАЙЛЬ СЕМЕ НКОМИ
ИХАЙЛЬ КОХАЙЛЬ АЛЬСЕ КОМИХ
ИХАЙ МЕСЕН МИХСЕ ОХАЙ [4, с. 40].

Як бачым, тут словы не маюць самастойнага значэння, не ўтрымліваюць звыклы сэнс, літары ўсе, як на агітацыйным плакаце – кідкія і вялікія.

«Слова раскладзена і выкарыстана з усіх бакоў – як паняцце, сімвал, вобраз, маляўнічая пляма, танальны гук і нарэшце як прэзаізм» [1, с. 296]. Творы М. Семянко часам можна параўнаць з некаторымі хлебнікаўскімі вершамі, у якіх рускі паэт выкарыстоўваў «заумь» і прыдумляў словы, незразумелыя для большасці чытачоў.

Такім чынам, можна сказаць, што ў зборніку «Дерзання» М. Семянко раскрыў мастацкія асаблівасці і прадэманстраваў на практыцы новую плынь ва ўкраінскай літаратуры – квэрафутурызм. Этап актыўнага развіцця квэрафутурызму ва ўкраінскай літаратуры ўмоўна датуецца з 1914 па 1920 гг. За гэты перыяд адбываецца фарміраванне асаблівасцей як творчага стылю М. Семянко, так і паэтыкі ўкраінскага футурызму наогул. З’яўляюцца такія новыя тэмы і матывы, як урбанізм, экзотыка, космас, арыгінальны вобраз лірычнага героя (у выпадку М. Семянко – гэта П’еро, трамп і іншыя), а таксама, што асабліва цікава, такія фармальныя новаўвядзенні для ўкраінскай паэзіі, як гукаперайманне, раскладанне слоў на неалагізаваныя складовыя формы, наданне рытму сэнсавых якасцяў. Нягледзячы на тое, што наватарства М. Семянко не было адразу прынята ўкраінскай інтэлігенцыяй, яго творы занялі належнае месца ў нацыянальным літаратурным працэсе і сталі прадметам шырокіх дыскусій.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Семенко Михайль*. Вибрані твори / упор. А. Біла. Київ : Смолоскип, 2010. С. 265–267.
2. *Левчук Л. Т.* Українська естетика: традиції та сучасний стан. Черкаси : «Маклаут», 2011.
3. *Семенко М.* Дерзання. Поези. Київ : Кверо, 1914.
4. *Семенко М.* Повна збірка творів. Т. 1: Арії трьох П’єро, кн. 1. Харків : Держ. вид-во України, 1929.